

AJASSA LIIKKUU

Kerettiläisiä kokemuksia Keniaasta

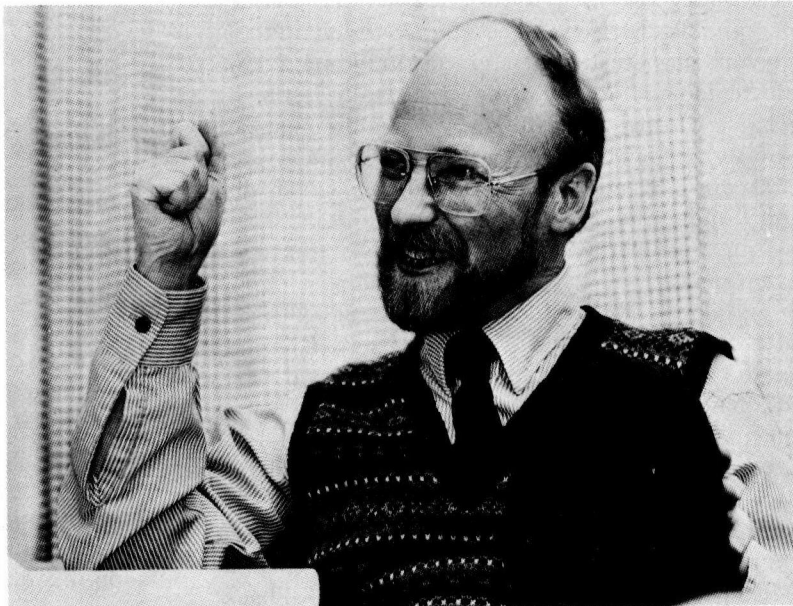
Juha Partanen, Alkoholipoliittisen tutkimuslaitoksen tutkija, oli keväällä kolme kuukautta Keniassa keräämässä materiaalia ja kokemuksia tutkimusprojektiinsa Kenian alkoholioloista. Tutkimuksen tulokset julkaistaan myöhemmin englanniksi, mutta tässä haastattelussa Partanen kertoo havainnoistaan ja alustavista päätelmistään.

Mikä on tutkimuksen tavoite?

— Tutkimus suuntautuu kahdelle kohdeyleisölle. Ensinnäkin pyrin antamaan kansainväliselle tutkijayhteisölle yleispiirteisen kuvan alkoholioloista yhdessä kehitysmaassa. Tässä on tietysti monenlaisia tutkimusongelmia. Miten valita järkevä käsitteistö, jolla kuvauksen voi tehdä; miten ylittää tutkijan edustaman ja kohdemaan kulttuurinen kuilu; miten koota tietoja, kun Keniassa ei tehdä tilastoja sillä tavalla, kuin olemme länsimaissa tottuneet.

— Toinen kohdeyleisö ovat kenialaiset itse. Lukuisia kertoja minulta kysyttiin, mitä hyötyä tästä on kenialaisille. Vastasin, ettei kukaan ole aikaisemmin kerännyt yhteen Kenian alkoholioloja koskevia tietoja.

— Yleisesti ottaen alkoholikysymys ei ole tärkeä tai keskeinen ongelma Keniassa tai sitä ei käsitellä sellaiseksi. Kun näin on, voi tietysti kysyä, mitä järkeä on ryhtyä moiseen tutkimuspuuhaan.

Yritys on kuitenkin mielekäs, jos mielenkiinto kohdistuu siihen, miten kehitysmaa kehittyy; alkoholi toimii silloin peilinä, joka heijastaa muutoksia arvoissa, moraalissa ja sosiaalisissa suhteissa. Kulttuurinen näkökulma on siksi minusta paljon järkevämpi kuin haittaperspektiivi.

Miten keräsit aineistoa?

— Alkuperäinen tarkoitukseni oli haastatella noin neljäkymmentä asiantuntijaa saadakseni kuvan alkoholia koskevasta mielipideilmastosta. Aika nopeasti kävi kuitenkin ilmi, että sain kysymyksiini varsin samanlaisia ja stereotyyppisiä vastauksia. Siksi aloin mieluummin kysellä asiantuntijoilta tietoja ja viitteitä tietolähteisiin. Tavoitteeksi tuli saada jonkinlainen yleiskuva Kenian alkoholioloista.

— Haastatteluista rakentui

eräänlainen pohja. Lisäksi yritin perehtyä alkoholia koskevaan lainsäädäntöön. Keräsin kulutus-tietoja, mistä niitä vain löytyi. Keniassa on periaatteessa suhteellisen kehittynyt tilastointi- ja suunnittelusysteemi, mutta ongelmana on se, että tilastot eivät aina pidä yhtä todellisuuden kanssa. Yritin myös kartoittaa instituutioita, jotka ovat tekemisissä alkoholikysymyksen kanssa.

— Saadakseni jonkinlaista kuvaa kenialaisesta elämäntavasta turvauduin antropologisiin lähteisiin. Yksi niistä oli peräisin Primary health care -projektista, jota suomalaiset toteuttavat Keniassa. Tutkimuksessa mukana olleet kenialaiset olivat tuottaneet osatutkimuksina kyläraportteja, jotka pohjautuivat puolen vuoden oleskeluun kohdekyllissä. Näiden raporttien avulla sain kä-

sityksen maaseudun elämän- ja alkoholinkäyttötavoista, mikä on tärkeää, koska yli 80 % kenialaisista asuu maaseudulla. Vaikka Keniassa puhutaan 43:a eri kieltä ja maassa on useita heimoja, maaseudun elämän peruspiirteet ovat niin jyrkät, että voidaan puhua yleisestä ja yhtäläisestä afrikkalaisesta kyläkulttuurista. Myös Nairobien slummeista on tehty useita osallistuvaan havainnointiin ja haastatteluihin perustuvia tutkimuksia. Lisäksi populaarikirjallisuus ja lehdistö valaisevat vallitsevaa suhtautumista alkoholiin.

— Yritin myös selvittää alkoholiongelmien laajuutta, mikä oli kaikkein hankalinta. Joitakin suppeita selvityksiä alkoholin ja terveyden sekä alkoholin ja rikollisuuden välisistä yhteyksistä oli saatavissa, ja suomalainen liikenneturvaprojekti on äskettäin saanut alustavaa tietoa rattijuopoudesta. Sikäläinen lehdistö käsittelee paljon alkoholia työ- ja perhe-elämässä, mutta mitään systemaattista tietoa näistä teemoista ei ollut.

Millaisen kuvan sait Kenian alkoholioloista?

— Maassa voidaan erottaa kolme erilaista juomakulttuuria, jotka menevät pitkälti yksin sosiaaliryhmien kanssa. Rajat näiden välillä ovat jyrkät.

— Ensimmäinen osakulttuuri on pieni yläluokka, joka koostuu liikemiehistä, poliitikoista ja johtavista virkamiehistä. Sen piirissä käytetään kaikkia juomalaatuja, myös tuontialkoholia, ja juomatapa on eurooppalaistunut. Tämän ryhmän sisällä on myös alkoholiongelmia. Muun muassa liikennejuopumus on juuri yläluokan ongelma. Eliitin alkoholi-ongelmia hoidetaan yksityissairaaloissa ja osittain myös Euroopassa, minulle kerrottiin.

— Toisena on keskiluokan olutkulttuuri. Keniassa olut on kaupunkielämän ja menestyksen

symboli. Kotimainen panimo, Kenya Breweries, on maan näkyvimpiä, keskeisimpiä ja myös menestyneimpiä yrityksiä, äärimmäisen tärkeä verotuskohde valtiolle ja myös poliittisesti vaikutusvaltainen.

— Olutta säännöllisesti juovaan keskiluokkaan kuuluvat virkamiehet ja ammattityöläiset eli ne, joilla on säännölliset tulot. Tyypilliseen kulutustyyliin kuuluu, että työpäivän jälkeen menään pubiin ja istutaan siellä niin kauan, kuin kotiolot sallivat. Aikaisemmin moniavioisuus oli Keniassa tavallista, ja perhemuodot ovat edelleen moninaiset. Kaupungeissa on paljon myös jossain määrin koulutettuja nuoria naisia, jotka eivät halua palata maaseudulle mutta joilla ei myöskään ole työpaikkaa kaupungissa. Tämä luo pohjaa erasteisille löyhille suhteille, aina prostituutioon asti. Nämä kaikki vivahteet näkyvät kapakkakulttuurissa.

— Kolmannen osakulttuurin muodostavat kaupunkien ja maaseudun köyhät. Tämän ryhmän sisällä kulutetaan etupäässä laittomia juomia — erityisesti perinteistä afrikkalaista olutta (pombe, buzaa, muratina) mutta myös tislattua pontikkaa (chang'aa). Chang'aa on kokonaan kielletty Keniassa, mutta afrikkalaista olutta saadaan rajoitetusti tuottaa ja myydä lisenssillä kaupungeissa. Molempien juomien tuotanto ja myynti on kuitenkin yleistä.

— Lainsäädäntö on siirtomaajoista lähtien tehnyt tiukan eron toisaalta eurooppalaistyyppisen teollisesti valmistetun ja toisaalta kotivalmistetun afrikkalaisen alkoholijuoman välillä. Käymisen avulla maissista, hirssistä, hunajasta tms. valmistettujen juomien teko on maaseudulla ikivanha traditio, mutta chang'aan valmistustietouden toivat mukanaan Englannin armeijan etiopiaalaissotilaat ensimmäisen maail-

mansodan aikana. Chang'aa on sitten levinnyt kaupungeista maaseudulle, jossa se yleistyi vasta 1960-luvulla.

Millaisen käsityksen sait alkoholin kulutuksen tasosta?

— Nairobien yliopiston ravintotieteen laitokselta löysin hollantilaisen N. J. R. Noutin tohtorinväitöskirjan (Aspects of the manufacture and consumption of Kenyan traditional fermented beverages) vuodelta 1981; siinä on karkeasti mutta järkevän tuntuisesti arvioitu kokonaiskulutuksen määrä Keniassa. Tutkimuksen mukaan kulutus vuonna 1981 oli 3,6 litraa absoluuttialkoholia asukasta kohden, mikä merkitsee 7,8:aa litraa yli 15-vuotiaista kohden. Kulutuksen kokonaismäärästä peräti 83 % on tilastoimattomasta eli lähinnä laittomasta kulutuksesta. Absoluuttialkoholina mitatusta kulutuksesta on 46 % afrikkalaista olutta ja 36 % chang'aata. Ainoastaan 16 % on pullo-olutta ja runsas 1 % muualta tuotuja viinejä ja väkeviä.

— Näistä tiedoista voi tehdä muutamia tärkeitä johtopäätöksiä. Ensinnäkin tilastoitu kulutus ja tuontialkoholi muodostavat varsin pienen osan kokonaiskulutuksesta. Tämä tieto ainakin osittain kyseenalaistaa sen suuren hälyn, joka on kohdistunut monikansallisten yhtiöiden toimintaan kolmannessa maailmassa. Toiseksi kokonaiskulutuksen taso ei ole mitenkään hirvittävän korkea; se jää hieman alle Suomen nykytason.

— Kokonaiskulutuksen muutoksista ei ole olemassa tietoja. Oluen kulutus on ollut kasvussa, mutta kasvu on luultavasti vastaavasti alentanut kotivalmistetun oluen ja chang'aan kulutusta. Asiantuntijoiden yleinen arvio oli, että mitään dramaattista muutosta kokonaiskulutuksessa ei viime aikoina ole tapahtunut. Nykyinen presidentti Moi, raitiusmielisyydestään tunnettu,

käynnisti astuessaan virkaansa vuonna 1978 alkoholinvastaisen kampanjan. Se ei näytä kuitenkaan tehonneen.

— Voidaan sanoa, että kulutsmallit riippuvat ennen kaikkea käytettävissä olevasta rahasta ja kunkin sosiaalisesta asemasta. Kuten aikaisemmin sanoin, juomatapojen erot eri sosiaaliryhmissä ovat jyrkät — vain alkoholistit ylittävät ne.

Entä alkoholin käyttöön liittyvät ongelmat?

— Chang'aa on suurin ongelma. Koska sen valmistus on laitonta, on se myös kontrolloimattonta, ja juoman laatutaso vaihtelee suuresti. Ei ole epätavallista, että se sisältää metyylialkoholia.

— Toinen perusongelma on lainkuuliaisuus. Kenian lainsäädännössä on samantyyppisiä aniskelua, myyntiä ja aukioloaikoja koskevia määräyksiä kuin ne, joihin me olemme tottuneet, mutta varsin laajalle levinneestä poliisien lahjonnasta johtuu, ettei määräyksiä noudateta.

— Kotivalmistus ja laitton myynti ovat virallisestikin tavallisimmat rikokset Keniassa. Kuitenkin on selvää, että ilmi tulleet tapaukset ovat vain jäävuoren huippu. Kun alkometrit ovat tulossa käyttöön Keniassa, todennäköisesti niiden suurin vaikutus on siinä, että poliisi saa niistä lisävälineen lahjusten hankkimiseen.

— Kolmanneksi on tietenkin yritettävä pohtia afrikkalaisten suhtautumista alkoholiin ja siinä tapahtuvia muutoksia. Perinteisesti alkoholi on ollut läsnä kaikissa yhteisön rituaaleissa, mutta sen käyttö on ollut säädelyä. Perinteisen yhteisörakenteen hajoessa juomisen kontrolli heikentyy. Esimerkiksi ajatus tilanraittiuudesta on monille täysin outo. Normit sanovat, että juodaan niin kauan, kuin rahat riittävät.

— Varsin mielenkiintoinen

piirre on se, ettei juominen ole ollenkaan sillä tavoin yhteydessä väkivaltaan kuin eurooppalaisessa ja pohjoisamerikkalaisessa kulttuurissa. Meillähän noin 60 % henkirikoksista liittyy alkoholin käyttöön. Ugandassa ja Tansaniassa, ja luultavasti myös Keniassa, osuus on vain 20—30 %.

— Yksi selitys tähän on se, että afrikkalainen kyläyhteisö on suljettu ja vahvoin sisäisin normein säännelty. Mutta voidaan myös ajatella, että alkoholia ei tarvita laukaisemaan väkivaltaa sellaisessa yhteiskunnassa, jossa päälle kaatuva köyhyys luo jatkuvasti aineellisia syitä käydä toisen kimppuun. Henkirikoksia tehdään Keniassa paljon.

— Joka tapauksessa tunnelma nairobilaisessa slummipubissa oli omien havaintojeni mukaan huomattavasti ystävällisempi ja vahvasti humalaisia oli selvästi vähemmän kuin vastaavassa suomalaisessa kapakassa.

— Kuten aikaisemmin sanoin, alkoholikysymystä ei Keniassa pidetä mitenkään erityisen tärkeänä ongelmana. Esimerkiksi terveydenhuollossa muut kysymykset, kuten taistelu lapsikuoleisuutta ja tartuntatauteja vastaan, ovat paljon polttavampia haasteita kuin alkoholi.

Mitä käsitteeseen ”alkoholipoliitikka” sisältyy sellaisessa maassa kuin Kenia?

— Ensinnäkin valtio on heikko suhteessaan yhteiskuntaan. Valtiorakenne luotiin siirtomaa-aikana, ja se on edelleen koko lailla vieras elementti yhteiskunnassa. Heimosuhteet ovat tärkeämpiä kuin puhtaasti taloudelliset suhteet. Työntekijää palkattaessa päällimmäinen arviointiperuste ei esimerkiksi ole ammattitaito tai tehokkuus vaan olennaisinta on se, kuuluuko mies oikeaan heimoon vai ei. Näkökulma on usein paikallinen. Tällaista talousjärjestelmää on tunnettu ruotsalainen kehitysmaatutkija Göran

Hydén luonnehtinut ”affektiiviseksi taloudeksi”. Tästä johtuu, ettei valtio yksiselitteisesti edusta koko kansaa, vaan johtavat ryhmittymät käyvät jatkuvaa taistelua valtion hallinnosta.

— Useimmat alkoholipoliittiset keinot ovat Kenian tilanteessa varsin tehottomia. Hintaruuvilla on vaikea rajoittaa kulutusta, koska noin 80 % kulutuksesta on laitonta. Kotivalmistus on laitonta, mutta poliisin lahjottavuus ja eräät taloudelliset realiteetit — monien yksinhuoltajien ainoa tulolähde on laittoman viinan myynti — tekevät kotivalmistuksen vähentämisen vaikeaksi.

— Yksi mahdollinen keino olisi chang'aa laillistaminen, kuten naapurimaissa on tehty. Tämä johtaisi parempaan laadunvalvontaan. Mutta vahva Kenya Breweries puolestaan vastustaa laillistamista voimallisesti.

— Valistukseen kenialaiset itse uskovat eniten. Ja selvää on, että käsitys alkoholikysymyksen epäolennaisuudesta Keniassa perustuu — ainakin osittain — tietojen puutteeseen. Esimerkiksi alkoholin käytön terveysvaikutukset eivät tule näkyviin. Nykyisin näkyvin alkoholihaitta on liikennejuopumustapaukset.

— Heikko valtio ja käsitys alkoholin ongelmattomuudesta aiheuttavat sen, ettei alkoholipoliitikka Keniassa voi olla erityisen voimaperäistä. Vuodesta 1982 Kenia on ollut yhteydessä International Commission on the Prevention of Alcoholism -järjestöön, ja maassa on vastaavan tyyppinen kansallinen elin. Sen työ on kuitenkin käynnistymässä varsin hitaasti. Kirkot ovat tällä hetkellä aktiivisimpia alkoholipoliitikan alueella.

— On tietenkin tärkeää pitää mielessä meidän yhteiskuntamme ja kenialaisen yhteiskunnan suunnaton ero. Ero on niin suuri, että tuntuu miltei mahdottomalta empaattisesti ”ymmärtää” Af-

rikkaa. En myöskään usko, että afrikkalaiset itse odottavat tutkijoilta mitään sellaista. He toivovat konkreettisia ja rehellisiä ehdotuksia, joiden tietysti täytyy perustua tietoon sikäläisen yhteiskunnan perusrakenteesta. Koska sekä kulttuuri että yhteiskuntatalous ovat siellä niin erilaisia kuin Pohjolassa, minun on vaikea uskoa ajatukseen meikäläisen monopolisysteemin viennistä Afrikkaan.

— Voidaan ajatella, että Kenian tyypisellä maalla on valitta-

vanaan monenlaisia kehityslinjoja. Yksi mahdollisuus on teollistaminen ja kehitys kohti ”kypsää” kapitalismia. Nykyisen kovan kansainvälisen kilpailun ja kehittyneiden ja kehitysmaiden välisen kuilun vuoksi tämä linja ei minusta vaikuta kovin lupaavalta. Paremmalta vaihtoehdolta tuntuisi panostaminen maaseudun pienviljelyn kehittämiseen. Keniassa on vielä hyödyntämättömiä maaresursseja. Sen ohella tarvittaisiin rahatalouden kehittämistä. Viime aikoina on itse

asiassa alettu arvostaa mm. monikansallisten yhtiöiden roolia, ja ne nähdään tärkeänä kehitysmaiden pääomalähteenä.

— Kysymyksessä on joka tapauksessa dynaaminen ja nopeaa vauhtia muuttuva yhteiskunta. Osana tätä muutosta myös suhtautuminen alkoholiin ja sen käytön seurauksiin tulee väistämättä muuttumaan. Kaupungistumisen ja rahatalouden laajentumisen myötä perinteelliset juomatavat joutuvat väistymään.

Kerstin Stenius

Mikä NAD on?

Pohjoismainen päihdetutkimuslautakunta, Nordiska nämnden för alkohol- och drogforskning, on toiminut vuodesta 1979 lähtien. Lautakunta on Pohjoismaiden ministerineuvoston alainen, ja sen sihteeristö sijaitsee Suomessa — toistaiseksi, kuten asia on ilmaistu.

NAD:n tehtävänä on suunnitella ja panna alulle alkoholi- ja huumekysymyksiä käsitteleviä pohjoismaisia hankkeita, edistää tieteiden välisiä yhteyksiä riippuvuutta aiheuttavista aineista koskevassa tutkimuksessa, luoda yhteyksiä tutkijoiden välille ja edistää pohjoismaista yhteistyötä tiedottamisessa ja dokumentoinnissa.

Alkoholi- ja huumetutkimuksessa on ollut pohjoismaista yhteistyötä jo ennen NAD:n perustamista. 50-luvulla oli syntynyt pohjoismainen alkoholitutkimuslautakunta ja 70-luvulla huumetutkimuksen pohjoismainen yhteistyöelin. NAD jatkaa näiden elinten työtä.

Alkoholipolitiikka-lehti kyseli NAD:n tutkimussihteeriltä Pia Rosenqvistilta ja vt. projektisihteeriltä Jukka-Pekka Takalalta NAD:n työstä.

NAD:n toimistosta on näkymät yli Helsingin keskustan kattojen. Parvekkeella tutkimussihteerit Pia Rosenqvist (vas.), sihteerit Jaana Anttonen ja vt. projektisihteerit Jukka-Pekka Takala, joka Alkoholipolitiikka-lehden ilmestyttyä on jo siirtynyt uusiin tehtäviin.

Painopiste yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa

Alkoholitutkimuksen alue on varsin laaja. Miten tutkimus painottuu NAD:ssa?

J.-P. T.: Tutkimusalue on määritelty niin, että painopiste on yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa, ja siihen luetaan kuuluviksi myös sosiaalilääketiede ja sosiaalipsykiatria. Mutta NAD:

lla on yhteistyötä mm. biolääketieteen kanssa.

Onko meneillään tai lähdössä liikkeelle sellaisia projekteja, joissa NAD on tavalla tai toisella mukana?

P. R.: Haluan mainita kolme alkoholia käsittelevää projektia, joista kaksi on suunnitteilla ja yksi meneillään. Toinen suunnitteilla olevista projekteista käsittelee alkoholin kulttuurisia merki-